

Aalbeek was ooit groter dan Nuth

De bevolking vanaf de middeleeuwen

Aalbeek was ooit groter dan Nuth

In de gemeente Nuth is Aalbeek nu een van de kleinste woonkernen. Ooit was Aalbeek echter de grootste nederzetting in dit gebied. Het was bijna zes keer zo groot als de kern van Nuth. En nog niet zo heel lang geleden had Aalbeek een eigen landgoed met 'kasteel' en een bierbrouwerij. Alleen een parochiekerk heeft er nooit gestaan. Anders had Aalbeek er tegenwoordig heel anders uitgezien.

Aalbeek in 1526

De vermoedelijk oudste bron met harde cijfers over de omvang van Aalbeek is de haardtelling van 1526. Op zulke tellingen van haardsteden werd de belastingafdracht aan de keizer, in dit geval Karel de Vijfde, gebaseerd. De meeste huizen in die tijd hadden één haard. Alleen huizen van vooraanstaande families hadden er soms meer.

In Aalbeek telde men 45 haardsteden en daarmee was het gehucht de grootste nederzetting binnen de grenzen van de huidige gemeente Nuth. Deze eer moest Aalbeek overigens delen met Haasdal, dat eveneens 45 huizen telde. Hoewel Haasdal ook toen al uit twee kernen bestond (Klein en Groot-Haasdal) die elk veel kleiner waren dan Aalbeek, werd die opdeling in de haardtelling van 1526 nog niet gemaakt¹.

Bron: De Maasgouw, 1879, no. 1 ("Egb. Slangen" = Egidius Slanghen, 1820-1882, streekhistoricus en burgemeester van Hoensbroek)

Opvallend is dat in 1526 de kerkdorpen in de tegenwoordige gemeente Nuth veel kleiner waren dan sommige van hun onderhorige gehuchten. Zo telde Nuth slechts 8 huizen, Schimmert 21 en Hulsberg 25. In bijvoorbeeld Voerendaal, Beek en Meerssen stonden er wel al meer huizen rond de parochiekerk dan in de omliggende gehuchten.

Aalbekenaren in de zestiende eeuw

Wie er ten tijde van die haardtelling in Aalbeek woonden is niet bekend. Van gewone mensen dateren de eerste persoonsgegevens namelijk pas van circa 1580. Vanaf toen zijn notariële akten behouden gebleven (overdracht onroerend goed, leningen). In die akten wordt de woonplaats van de handelende personen vermeld. Overigens is het pas as vanaf de zeventiende eeuw, waarvan we ten dele de kerkregisters nog hebben, mogelijk na te gaan wat de onderlinge familierelaties waren van de inwoners. Ook over het dagelijkse leven van hen weten we vanaf die eeuw meer. Maar laten we toch even

1 Pas in de 18e eeuw maakte men algemeen onderscheid tussen Klein- en Groot-Haasdal. Die aanduidingen waren echter al ouder. Zo is in een akte uit 1594 sprake van Heyn Schoenmakers uit Klein-Haasdal en in een akte uit 1603 van Giel Custers de Alde uit Groot-Haasdal (bron: *Collectie Habets*).

Aalbeek was groter dan Nuth

De bevolking vanaf de middeleeuwen

kijken naar de Aalbekenaars van 1580. Deze mensen stonden nog met één been in de middeleeuwen:

Thijs **Boessen** (1588), Gertrud van den **Bongard** (1589), Lintgen (=Leonard) **Bosch** (1586), Thijs **Bosch** x Catharina **Peters** (1587), Peter **Bottelier** (1587), Coen **Boumans** x Meyke (=Maria) **Peters** (1580/81), Frans **Bremmerschot** x Catharina **Snijders** (1593), Griet **Brouns** (1589), Gerard **Brouns**, Jan **Cremers** (1591), Jan **Coumans** x Maria **Wevers** (1587), Peter **Coups** x Peetgen (1586), Jan **Driessen** x Catharina **Clements** (1581), Willem **Driessen** x Meyke **Meysen** (1592), Clement **Dirckx** (1583), Erken (=Arnold) **Frissen** de alde x Mettel (=Mechteld) **Bonyes** (1593), Arnold **Frissen** met vader Jacob (1581), Stas **Frissen** x Heylke **Knauen** (1583), Hendrik **Finiers** x Neleken **Heynen** (1586), Jan **Habets** x Meyke **Eggen** (1601) en dochter Gertruid x Jan **Ghiskens**, Merten **Habets** (1564) en zijn weduwe Mayke **Snijders** (1597), Art **Habets** (1587), Trijneke **Erfens** (1580), Goessen (=Goswinus) **Hermans** (1591), Jan **Knols** x Meyke **Bosch** (1580), Hendrik van **Kirkraets** en kinderen Jan, Thijs, Maria, Griet, Elisabeth (1586), Jan **Krieger** (1583), Joeris **Lat** x Elisabeth **Meessen** (1597), Peter **Lemmens** (1597), Gerard **Meijssen** x Gertrudis en zoon heet Thomas (1582), Gertruid **Snijders** (1588), Jan **Meysen** x Nelen **Frencken** en zoon Meys (1589), Gerard **Meysen** alias Kleinberg en dochter Meyke x Willem **Driessen** (1592), Jacob **Meysen** en zoon Gombert (1595), Paul **Metsmekers** x Maria **Habets** (1588), Willem **Moenen** (1580), Jan **Mullens** (1589), Elisabeth **Paeskens** (1594), Jan **Paumbroux** alias Cremers (1583/88), Merten **Peters** x Neleken (1595), Thijs **Pluymekers** (1588), Peter **Quix** (1589), Lambert **Salms** x Nelcken **Habets** (1585), Hubert **Senden** (1581), Jan **Smismans** (1587), Simon en Goessen **Symons** (1587), Jan **Thicken** (1581).

Bron: Collectie Habets Toegang op familienaam op de Landen van Overmaas en archieven van notarissen.

Van Jan Paumbroux weten we iets meer dan enkel dat hij in Aalbeek woonde. Zijn naam komt voor als eigenaar van het *Muentgens Goed*, een in Aalbeek gelegen leenhof van de heerlijkheid Wijnandsrade². Kort na 1600 is ook sprake van een Jan Paumbroux de Jonge, vermoedelijk zijn zoon. Van vader en zoon zijn 10 tot 15 akten bewaard gebleven, wat betekent dat ze niet onbemiddeld waren. Waar het Muentgens Goed precies heeft gelegen is nog niet opgehelderd. Een band met de vermaarde familie Kerckherderen, die het zeventiende eeuwse Landgoed Aalbeek bewoonde³, lijkt er niet te zijn.

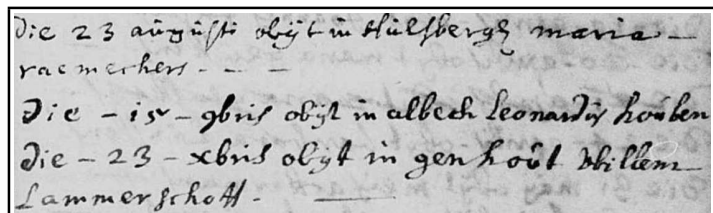
Naamkunde

Rond 1580 zien we bekende familienamen en voornamen, maar ook verdwenen namen. De familienaam *Paumbroux* is bijvoorbeeld in de 18e eeuw uitgestorven. Tussen Hulsberg en Klimmen ligt wel nog de veldnaam 't Paumbroek. Daar was tot in de 18e eeuw bewoning aanwezig. Van de familienaam *Meijssen* is in Limburg wel nog de verkorte familienaam Meijs vrij algemeen. Deze is afgeleid van de oude roepnaam Meys (doopnaam: Remigius). Die roepnaam was rond 1580 nog gangbaar. Deze oude roepnamen zijn interessant omdat ze de daarvan afgeleide familienamen verklaren. Zo is uit de roepnaam Goessen (doopnaam: Goswinus) de familienaam *Goossens* ontstaan en uit de naam Erken (Arnold) komt de Limburgse familie *Erkens* voort. Stas (van Eustachius) leidde tot het eveneens typisch Limburgse *Stassen*.

Ontwikkeling Aalbeekse bevolking

Haardtellingen zoals in 1526 zijn er ook later nog geweest, maar deze zijn waarschijnlijk niet bewaard gebleven. Wel is er uit 1729 nog een inwonerslijst behouden van Klimmen en omstreken⁴. Daarop staan de gezinshoofden van Hulsberg, Aalbeek en Arensgehout. Hun namen zijn helaas niet gerangschikt naar gehucht, en uit vergelijking met andere bronnen weten we dat deze lijst niet compleet is.

Met behulp van het begrafenisregister van de parochie Hulsberg is wel een beeld te krijgen van de grootteverhouding van de gehuchten in die parochie gedurende de 18e eeuw. Vanaf 1706 begon pas-

Die 23 augusti obijt in Hulsberg maria -
racmerkers - - -
Die - 15 - gbrist obijt in albeek leonardij houben
Die - 23 - xbrist obijt in gen hout willem
Lammerghoff -

toor Arnold Janssens namelijk de overlijdensplaats te noemen (in bovenstaand kader bijvoorbeeld *Hulsbergh*, *albeck* en *genhout*). Uit de verhouding tussen de aantallen overlijdens schatten we hierna de onderlinge verhouding van de inwonersaantallen.

2 Eg. Slanghen - Bijdragen tot de Geschiedenis van het tegenwoordige Hertogdom Limburg, 1865, via <http://www.rijckheyt.nl/leen-en-laatgoederen-van-de-heerlijkheid-wijnandsrade>

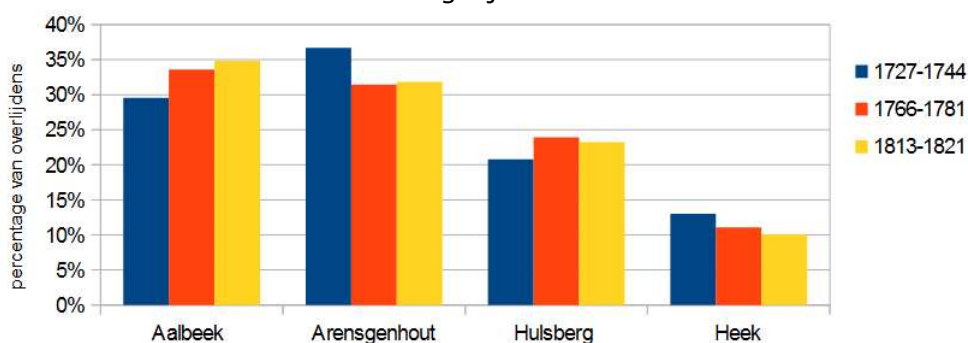
3 Huub Keulen, Geulrand nr. 4 (1983), zie ook http://genwiki.nl/limburg/index.php?title=Landgoed_Aalbeek

4 Een bevolkingslijst der Schepenbank Klimmen van 1729, De Maasgouw jrg 35, 1913 (29) no 8

Aalbeek was ooit groter dan Nuth *De bevolking vanaf de middeleeuwen*

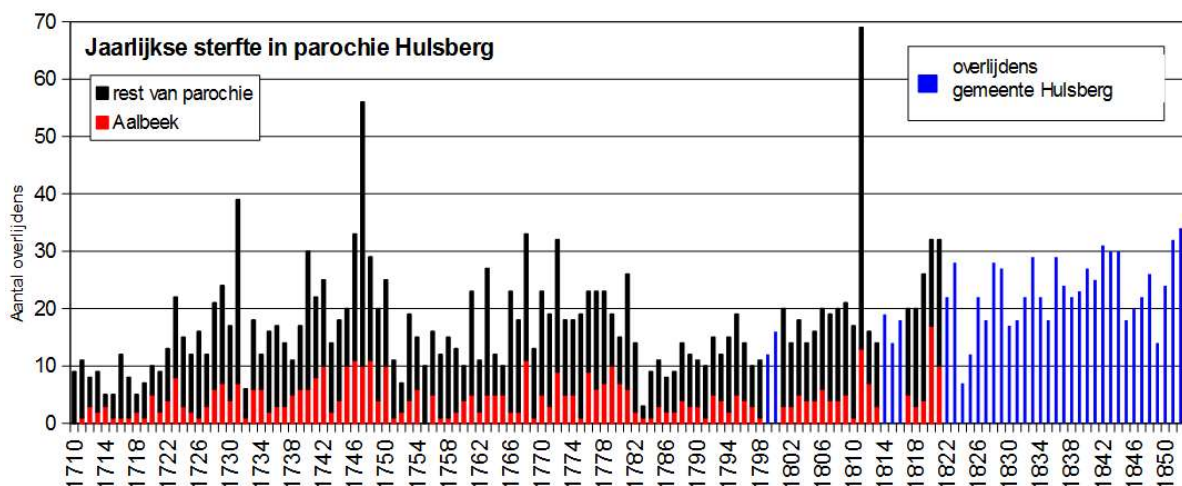
Daarbij gebruiken we de aanname dat het aantal overlijdens in een nederzetting gelijke tred houdt met het aantal (levende) inwoners. Wel is het zaak om daarbij te middelen over een reeks jaren, zoals we zullen zien.

Uit onderstaande grafiek blijkt dat 30 tot 35% van de overlijdens in de 18e eeuw mensen uit Aalbeek betrof, terwijl dat percentage in Hulsberg tussen de 20 en 25% lag. Aalbeek was dus ook toen nog groter dan Hulsberg. Verder blijkt dat Arensgenhout aan het begin van die eeuw iets meer sterfte en dus mogelijk ook iets meer inwoners had dan Aalbeek.

In deze cijfers is Kleingenhout bij Arensgenhout gerekend, en de huizen aan de Wissengracht bij Hulsberg⁵. Verder is de Lommeleberg (nu Emmaberg genaamd) gemakshalve bij De Heek opgeteld. De circa 4 of 5 gezinnen uit Aalbeek die formeel onder de parochie Wijnandsrade vielen – het gaat dan om twee groepjes huizen aan de tegenwoordige Nieuwenhuysstraat – lieten zich waarschijnlijk in Wijnandsrade begraven⁶. En dan ontbreken ze in deze vergelijking.

De sterfte in de 18e eeuw varieerde sterk van jaar tot jaar, veel sterker dan tegenwoordig. Onderstaand staafdiagram laat dat zien. Om het effect van zulke sterftefluctuaties te beperken is ervoor gekozen te middelen over periodes waarin het sterftecijfer in de parochie niet beïnvloed is door epidemieën.

5 Ook de inwoners van Weustenrade vielen tot in de 19e eeuw onder de parochie Hulsberg, maar die zijn in deze vergelijking buiten beschouwing gelaten.

6 De pastoors van Wijnandsrade noteerden geen plaatsnamen in het begrafenisregister.

Aalbeek was groter dan Nuth De bevolking vanaf de middeleeuwen

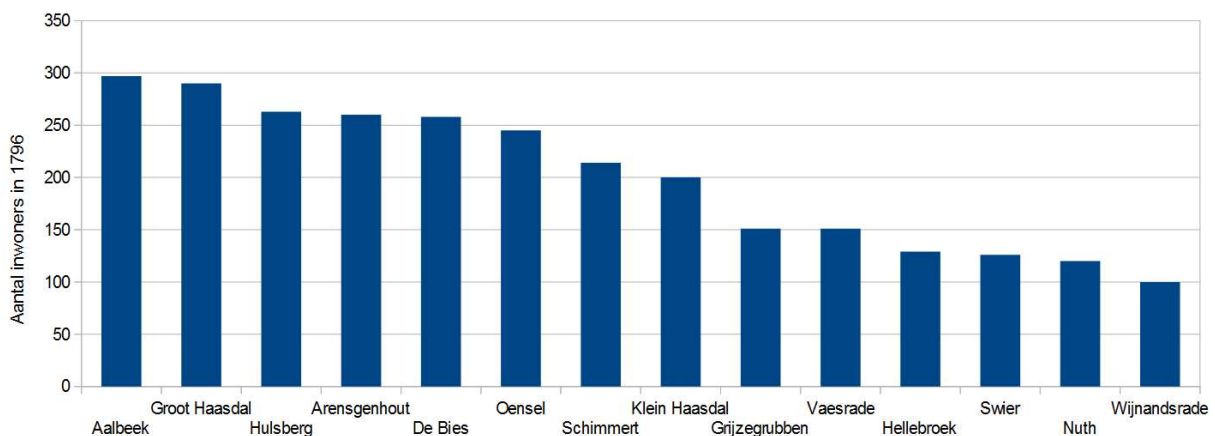
De jaren met hoge sterfte zijn in heel Limburg dezelfde. Onder meer in 1676, 1731, 1747 en 1811 werd de streek getroffen door dysenterie (rode loop). Die besmettelijke ziekte was destijds dodelijk voor ondervoede of verzwakte mensen.

We moeten hier nog opmerken dat de kerkelijke registraties in het algemeen minder betrouwbaar waren dan de burgerlijke registraties die de Fransen hier na 1794 invoerden. Men vergat soms doden te noteren. Toch waren de pastoor of koster in Hulsberg vrij consequent met het bijhouden van hun registers. Dat blijkt uit de blauwe staafjes in het diagram. Die hebben betrekking op cijfers uit de burgerlijke stand van de gemeente Hulsberg. Ze zijn hier toegevoegd om gaten op te vullen van periodes waarin de kerkregisters niet of niet consequent zijn bijgehouden. De blauwe en zwart/rode staafjes lopen redelijk met elkaar in de pas.

Franse tijd (1794-1814)

Na de inlijving van de streek tussen Maas en Rijn eind 1794, lieten de Fransen de nieuwe landsdelen snel en nauwkeurig in kaart brengen en de bevolking tellen. Dankzij deze actie hebben we zeer betrouwbare inwonerscijfers uit april 1796 en weten we ook welk vak de mensen uitoefenden en hoe de huishoudens waren samengesteld.

Aalbeek telde toen 297 zielen, waarvan 279 onder de gemeente Hulsberg en 18 onder de gemeente Wijnandsrade. Daarmee was Aalbeek (nog steeds) de grootste plaats in de toenmalige gemeenten Schimmert, Nuth, Vaesrade, Wijnandsrade en Hulsberg⁷, zoals uit de grafiek blijkt. Groot-Haasdal en Klein-Haasdal waren samen inmiddels wél veel groter dan Aalbeek.

Ook een dorp als Klimmen was toen nog aanzienlijk kleiner dan Aalbeek. Het telde slechts 199 inwoners, ondanks dat daar tot aan de Franse tijd de hoofdzetel van het lokale bestuur en rechtspraak gevestigd was voor de parochies Hulsberg, Schimmert en Klimmen. Dorpen als Meerssen, Hoensbroek en Voerendaal waren echter aanzienlijk groter dan Aalbeek.

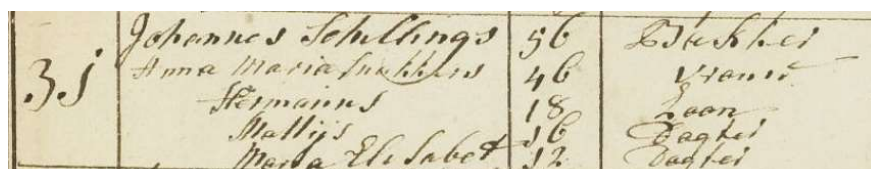
⁷ Arensgenhout is hier inclusief Kleingenhout. Het deel van Oensel dat bij Beek hoorde, is hier bij het Schimmertse deel opgeteld. Klein- en Groot-Haasdal zijn gesplitst naar rato van hun woningtal in 1840.

Aalbeek was ooit groter dan Nuth *De bevolking vanaf de middeleeuwen*

Aalbeekse bevolking van 14 april 1796

De inwonerslijst geeft een momentopname van 14 april 1796 van de Aalbeekse bevolking. De lijst is zeer gedetailleerd en bevat niet alleen de aantallen bewoners per huishouden, maar ook hun namen, leeftijden en beroepen.

Bijvoorbeeld op nr. 31 woonde het gezin van Schillings-Snackers. Vader Johannes Schillings (1741-1820) was bakker van beroep⁸. Dit bakkersgezin had toen drie kinderen van twaalf jaar en ouder: Hermanus, Matthijs en Maria Elisabet.

De overige gezinnen zijn hieronder opgesomd. De huizen waren opeend genummerd vanuit de Kaalstreek in het zuiden richting de Platsbeek in het noorden.

Aalbeekse huishoudens in 1796

Een naam tussen haakjes geeft aan dat het gezinshoofd voor 1796 gestorven was. Spellingswijze is enigszins geactualiseerd.

1 Liedekerken-Habets	16 Barbara Lefeer	31 Schillings-Snackers	46 Starmans-Brouns
2 Snackers-Habets	17 Habets-Janssen	32 Vonken-Frissen	47 Starmans-Bruls
3 Habets-Wingaerts	18 (Willems)-Habets	33 Scheepers-Frissen	48 (Houben)-Retera
4 Wouters-Habets	19 Baltissen-Sassen	34 Rutten-Habets	49 Syben-Habets
5 Habets-Goossens	20 (Adriaans)-Laheij	35 Habets-Janssen	50 Linssen-Philips
6 Rameekers-Eijmael	21 (Laheij)-Sporken	36 Hoppermans-Bruls	51 Eggen-Ramaekers
7 Gelders-Minijs	22 Senden-Snackers	37 (Curvers)-Huijnen	52 (Wouters)-Slangen
8 Baltus-Hendricks	23 Pieters-Liedekerken	38 Heunen-Bruls	53 (Vleugels)-Theunissen
9 Adriaans-Timmers	24 Boormans-Ramaekers	39 Limpens-Liedekerken	54 Gelissen-Eggen
10 Reyntjens-Lamberts	25 (Mulken)-Liedekerken	40 Curvers-Retera	55 Adriaans-Douven
11 Waltmans-Pieters	26 Dekkers-Crijns	41 Weusten-Ramaekers	w17 Muijkens-Frissen
12 Raven-Habets	27 Hautvast-Gijsen	42 Bemelmans-Houben	w18 Frissen-Baltissen
13 Gelders-Snackers	28 Gijsen-Bruls	43 (Van Kan)-Linssen	w19 Gijsen-Willems
14 Knols-Leunissen	29 Willems-Van Geyl	44 (Silvertant)-Paumen	w20 Autmans-Tullenaers
15 Van Oppen-Drummen	30 Akkermans-Pijpers	45 Raven-Horsmans	

Bron: Hulsbergse inwonerslijst 1796, sectie Aalbeek. Nummers met w vallen onder Wijnandsrade. <http://qenver2.nl/li/fransarchief.htm>

De mensen in Aalbeek werkten overwegend in de agrarische sector. De rest betrof ambachtlieden, vooral in de textielbranche: elf wolspinners en daarnaast enkele kleermakers, naaisters, schoenmakers. De bouwnijverheid was vertegenwoordigd door dakdekkers⁹, timmerlui en een metselaar. Verder was er een winkelier, een hoefsmid, een koordedraaier, enkele rademakers. En dus een bakker.

In Hulsberg-dorp en Arensgehout is het beeld vergelijkbaar. Wel waren er in Hulsberg enkele tapperijen actief. Deze treffen we in Aalbeek en Arensgehout niet aan in 1796. Een halve eeuw later had Aalbeek wel een bierbrouwerij, nabij adres Aalbekerweg 24¹⁰.

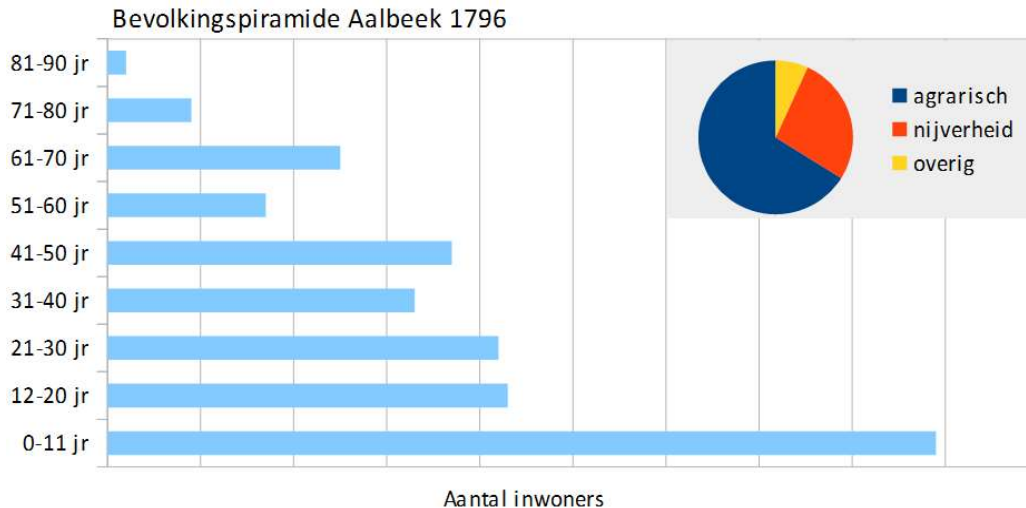
8 Hij was betovergrootvader van de Aalbeekse toneelmeester Zef Schillings (1899-1949). De bakkerswoning van "nummer 31" lag vermoedelijk ter plaatse van de huidige Nieuwenhuysstraat 21 of 23. Het pand dat op die locatie stond in 1840, was namelijk eigendom van de oudste zoon Hermanus, die zelf ook bakker was.

9 Een leiendekker en twee strodekkers. In die tijd waren de meeste daken nog met stro gedekt, zoals een ooggetuige over het dorp Oirsbeek opmerkt in het artikel *Een Valkenburgs dorp in 1789* van Jos Habets in *Publications de la Société historique et archéologique des le Limbourg* 26 (1889)

10 Volgens de eerste kadastrale kaarten en aanwijstafels uit 1840.

Aalbeek was groter dan Nuth De bevolking vanaf de middeleeuwen

Op basis van de Franse tellingen kan onderstaande bevolkingspiramide worden bepaald. De grote afname tussen de leeftijdsgroep 0-11 jr en 12-20 jr leert dat er een grote kindersterfte was. Dat was een normaal beeld was voor deze streek in die tijd. Vrij veel kinderen werden niet ouder dan 5 jaar. Wie zijn kindertijd wél overleefde, kon vervolgens behoorlijk oud worden. Pas in de loop van de negentiende eeuw verbeterde de volksgezondheid en werd de kindersterfte teruggedrongen.

De meest voorkomende Aalbeekse familienaam was Habets: in maar liefst 11 van de 59 Aalbeekse huishoudens was ofwel de vrouw ofwel de man een Habets. Een gedeelte tweede plaats is er voor de namen Frissen, Ramaekers, Snakkers en Liedekerken (elk present in vier Aalbeekse huishoudens).

De naam Liedekerken is daarvan de meest bijzondere, omdat deze verder maar zeer sporadisch voorkomt in Nederland. De Nederlandse naamdragers Liedekerken stammen allen af van Cornelius Lijdekercken die uit Oost-Vlaanderen kwam en zich in 1695 vestigde op de Brant, bij Terstraten (Nuth). Zijn zoon Judocus heeft enige tijd in Aalbeek gewoond en van hem stammen deze vier Aalbeekse Liedekerkens af. Twee zonen van het gezin Liedekerken-Habets (huisnr. 1) emigreerden naar Friesland, waar hun nazaten onder de naam Ledekerken door het leven gingen¹¹.

Tot slot geeft de inwonelijst aan welke gezinshoofden uit de parochie Hulsberg zelf kwamen ('inboorling' schreef men dan) en welke niet. Slechts 10% kwam van buiten de parochie Hulsberg. Toch was het risico op bloedverwantschap en inteelt niet groot, want in minstens 20% van de gezinnen kwam de vrouw van buiten de gemeente Hulsberg¹².

Onduidelijk is of de bewoners van het Aalbeekse landgoed ook op de lijst zijn vermeld.

Advocaat M.W. Limpens bezat het landgoed geruime tijd, maar woonde er de laatste jaren voor zijn dood in 1791 niet meer. Het landgoed, toen nog zonder het fraaie koetshuis, kwam daarna via vererving in bezit van zijn neefje jonkheer A.C. Membrede. Naar hem is de

Limpens.

51. M. W. (?) Limpens, beëdigd 15 Mei 1736, Licentiaat in de beide rechten, woonde op het Kasteel Aalbeek.

52. Michiel Coenen 1736.

53. Hendrick Pijs 1740—1783, zoon van Joannes en Mechtildis

11 <http://genwiki.nl/limburg/index.php?title=Liedekerken>

12 Ook de kerk liet nauwe bloedbanden niet toe, zo waren neef-nichthuwelijken (vrijwel) ondenkbaar.

Aalbeek was ooit groter dan Nuth De bevolking vanaf de middeleeuwen

huidige Membredenhof is genoemd. Hij woonde echter niet permanent op dit buitenverblijf – in 1796 was hij ingezetene van Maastricht.

In sommige stukken, ook vrij recente, wordt trouwens gesproken over Kasteel Aalbeek¹³. Hiermee is dan het landhuis bedoeld dat in 1911 is afgebroken. Een kasteel in ridderlijke of romantische zin is dit nooit geweest. En een kasteelheer had Aalbeek in 1796 dus niet.

Bevolkingsgroei 19e eeuw

Gedurende de 19e eeuw worden de meeste grotere gehuchten qua omvang ingehaald door de hoofdplaats van de gemeente waar ze onder vallen.

In de gemeente Hulsberg gebeurt dat rond 1840. In 1843 telde Hulsberg-dorp namelijk 334 inwoners, het Hulsbergse deel van Aalbeek 292, Arensgehout 287 en De Heek 146 inwoners. Het Wijnandsrader deel van Aalbeek had zo'n 30 personen, waarmee Aalbeek op maximaal 320 inwoners uitkomt. Maar in deze cijfers telden waarschijnlijk ook de bewoners oostelijk van de Diepestraat in Arensgehout mee. Duidelijk is dat Aalbeek vanaf dan niet meer de grootste was. En in 1850 passeert ook Arensgehout Aalbeek qua omvang.

Dit proces, waarbij de woonkern met kerk en gemeentehuis de omliggende gehuchten voorbijstreeft, gaat niet overal even snel. In de voormalige gemeente Nuth werd de kern Nuth pas rond 1890 groter dan Grijzegrubben of Hellebroek. Wijnandsrade-dorp passeerde de buurtschap Swier in 1930. En in de gemeente Schimmert duurde dit proces zelfs tot 1947, waarbij de kern Schimmert eerst nog buurtschap De Bies moest inlijven om groter dan Haasdal te kunnen worden¹⁴.

Dit alles is betrekkelijk. Had niet Hulsberg maar Aalbeek in de middeleeuwen de parochiekerk gekregen, dan was de kern Hulsberg klein gebleven en waren de landerijen rond Aalbeek nu volgebouwd met naoorlogse nieuwbouw. Precies zoals het een 'wereldcentrum' betaamt¹⁵...

Edwin Verheijen, januari 2016

13 <http://www.limburgsekastelen.nl/kastelen/kasteel?id=113#t1>

14 Bron: www.volkstellingen.nl

15 De burgemeester van Nuth liet op 28 mei 1983 een zuil plaatsen met opschrift 'Aalbeek centrum orbis'.